

KORXONA ASOSIY FONDLARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI BAHOLASH KO'RSATKICHLARI VA ULARGA TA'SIR QILUVCHI OMILLAR

Ilmiy rahbar: "Iqtisodiyot" kafedrasi dotsenti , i.f.f.d.(PhD)

I.I.Ergashev

Ahmadjonov Bahodir

Andijon davlat texnika instituti Iqtisodiyot yo'nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu tezisda korxona asosiy fondlaridan foydalanish samaradorligini baholash ko'rsatkichlari va ularga ta'sir qiluvchi omillar tahlil qilinadi. Tezisda asosiy fondlardan samarali foydalanishning muhimligi, iqtisodiy natijalar va korxonaning raqobatbardoshligini oshirishdagi roli ko'rib chiqiladi. Shuningdek, asosiy fondlardan foydalanish samaradorligini baholash uchun qo'llaniladigan ko'rsatkichlar, masalan, fondlarning rentabelligi, ishga tushirish darajasi va boshqa moliyaviy ko'rsatkichlar haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: asosiy fondlar, aktivlar, raqobatbardoshlilik, rentabellik, texnologik rivojlanish, boshqaruv strategiyalari, ishga tushirish darajasi.

Asosiy fondlar - bu korxonaning ishlab chiqarish jarayonida bevosita ishtirok etadigan, uzoq muddatli foydalanish uchun mo'ljallangan aktivlar bo'lib, ular korxonaning iqtisodiy faoliyatini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Asosiy fondlar, odatda, bino va inshootlar, mashinalar, uskunalar, transport vositalari va boshqa uzoq muddatli aktivlardan iborat bo'ladi. Ular korxonaning ishlab chiqarish quvvatlarini oshirish, mahsulot sifatini yaxshilash va raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Asosiy fondlarning asosiy vazifasi - ishlab chiqarish jarayonida bevosita ishtirok etishdir [1]. Ular ishlab chiqarishning har bir bosqichida qo'llaniladi va natijada tayyor mahsulot

yoki xizmatlarni olishda muhim omil hisoblanadi. Masalan, zavodda joylashgan uskunalar va mashinalar mahsulotni ishlab chiqarishda to'g'ridan-to'g'ri ishtirok etadi. Shuningdek, ofis binolari va boshqa inshootlar ishchi kuchini to'g'ri tashkil etish va boshqarishda yordam beradi.

Asosiy fondlardan samarali foydalanish korxonaning moliyaviy ko'rsatkichlariga bevosita ta'sir qiladi. Ularning rentabelligi, ya'ni ishlab chiqarilgan mahsulot yoki xizmatlar narxidan kelib chiqib, asosiy fondlarning qiymatini qanchalik samarali ishlatganligini ko'rsatadi. Masalan, agar korxona o'z asosiy fondlarini samarali ishlatasa, u holda ishlab chiqarish xarajatlari kamayadi va foyda oshadi. Buning natijasida korxona raqobatbardoshligini oshiradi va bozor ulushini kengaytiradi. Asosiy fondlardan foydalanish samaradorligini baholash uchun bir qator ko'rsatkichlar mavjud. Ulardan biri - asosiy fondlarning rentabelligi, bu ko'rsatkich asosiy fondlarning umumiy qiymatini hisobga olib, ularning ishlab chiqarishda qanchalik samarali ishlatilayotganini ko'rsatadi. Boshqa bir muhim ko'rsatkich — ishga tushirish darajasi bo'lib, bu ko'rsatkich asosiy fondlarning ishga tushirilgan vaqtdan boshlab qancha vaqt davomida faoliyat yuritayotganini ifodalaydi.

Asosiy fondlardan foydalanish samaradorligiga ta'sir qiluvchi omillar ham mavjud. Iqtisodiy muhit, texnologik rivojlanish va boshqaruv strategiyalari asosiy fondlardan foydalanishni belgilovchi muhim omillardir. Masalan, iqtisodiy o'sish davrida korxonalar yangi texnologiyalarni joriy etishga va asosiy fondlarni yangilashga ko'proq e'tibor beradilar. Bu esa ularning ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirishga va samaradorligini oshirishga yordam beradi. Bundan tashqari, asosiy fondlardan foydalanishni optimallashtirish uchun korxonalar bir qator strategiyalarni qo'llashlari mumkin. Masalan, texnologik yangilanishlar orqali uskunalarni yangilash, xodimlarni malakasini oshirish va ishlab chiqarish jarayonlarini takomillashtirish orqali asosiy fondlardan foydalanishni yanada samarali qilish mumkin. Shuningdek, asosiy fondlarni ta'mirlash va ularning holatini doimiy ravishda nazorat qilish ham muhim

ahamiyatga ega. Natijada, asosiy fondlar korxonaning iqtisodiy faoliyatining ajralmas qismi bo'lib, ularni samarali boshqarish va foydalanish korxonaning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun zarurdir. Asosiy fondlardan to'g'ri foydalanish orqali korxonalar nafaqat o'z ishlab chiqarish jarayonlarini yaxshilashlari, balki raqobatbardoshligini oshirishlari va bozor ulushini kengaytirishlari mumkin. Shu sababli, asosiy fondlarni boshqarish strategiyalarini rivojlantirish va amalga oshirish har bir korxona uchun ustuvor vazifa hisoblanadi.

Asosiy fondlardan foydalanish samaradorligini baholash korxonaning iqtisodiy faoliyatini tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega [2]. Bu jarayon, asosan, bir qator moliyaviy ko'rsatkichlar yordamida amalga oshiriladi. Ushbu ko'rsatkichlar asosiy fondlarning rentabelligi, ishga tushirish darajasi va boshqa moliyaviy ko'rsatkichlarni o'z ichiga oladi.

Fondlarning rentabelligi. Fondlarning rentabelligi - bu asosiy fondlardan olingan foyda va ularning qiymati o'rtasidagi munosabatni ifodalaydigan ko'rsatkichdir. U quyidagi formula orqali hisoblanadi:

$$\text{Rentabellik} = \text{Foyda} / (\text{Asosiy fondlar qiymati}) \times 100\%$$

Bu ko'rsatkich korxonaning asosiy fondlardan qancha foyda olishini ko'rsatadi. Yuqori rentabellik darajasi, asosan, korxonaning ishlab chiqarish jarayonlarining samaradorligini va asosiy fondlardan samarali foydalanayotganini anglatadi. Agar rentabellik past bo'lsa, bu korxona uchun asosiy fondlarni yangilash yoki ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish zarurligini ko'rsatishi mumkin.

Ishga tushirish darajasi. Ishga tushirish darajasi - bu asosiy fondlarning faolligini va ularning ishlab chiqarish jarayonidagi ishtirokini ko'rsatadigan ko'rsatkichdir. U quyidagi formula yordamida hisoblanadi:

Ishga tushirish darajasi

$$= \frac{\text{Asosiy fondlar bilan ishlab chiqarilgan mahsulot qiymati}}{\text{Asosiy fondlar qiymati}} \times 100\%$$

Bu ko'rsatkich asosiy fondlarning qanchalik samarali ishlatilayotganini ko'rsatadi. Yuqori ishga tushirish darajasi korxonaning ishlab chiqarish jarayonida asosiy fondlardan to'g'ri foydalanayotganini anglatadi. Agar ishga tushirish darajasi past bo'lsa, bu korxona uchun mavjud uskunalarni yangilash yoki ishlab chiqarish jarayonlarini qayta ko'rib chiqish zarurligini bildirishi mumkin.

Asosiy fondlarning aylanish davri. Asosiy fondlarning aylanish davri - bu asosiy fondlarning bir marta to'liq aylanishi uchun zarur bo'lgan vaqtni ifodalaydi. U quyidagi formula orqali hisoblanadi:

$$\text{Aylanish davri} = \frac{\text{Asosiy fondlar qiymati}}{\text{Yillik foyda}}$$

Bu ko'rsatkich asosiy fondlarning qanchalik tez-tez yangilanayotganini va ularning iqtisodiy samaradorligini baholashda yordam beradi. Qisqa aylanish davri korxonaning asosiy fondlardan tez-tez foydalana olishini va ularni samarali ishlata olishini ko'rsatadi.

Asosiy fondlar ulushi. Asosiy fondlar ulushi - bu korxonaning umumiy aktivlari ichida asosiy fondlarning o'rnini ko'rsatadigan ko'rsatkichdir. U quyidagi formula orqali hisoblanadi:

$$\text{Asosiy fondlar ulushi} = \frac{\text{Asosiy fondlar qiymati}}{\text{Umumiy aktivlar}} \times 100\%$$

Bu ko'rsatkich korxonaning moliyaviy holatini tahlil qilishda yordam beradi. Yuqori asosiy fondlar ulushi korxonaning uzoq muddatli investitsiyalarni amalga

oshirayotganini va ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirishga tayyorligini anglatadi.

Amortizatsiya darajasi. Amortizatsiya darajasi - bu asosiy fondlarning qiymatini yo'qotish tezligini ifodalaydigan ko'rsatkichdir. U quyidagi formula orqali hisoblanadi:

$$\text{Amortizatsiya darajasi} = \frac{\text{Yillik amortizatsiya}}{\text{Asosiy fondlar qiymati}} \times 100\%$$

Bu ko'rsatkich asosiy fondlarning qanchalik tez eskirayotganini va ularni yangilash zarurligini ko'rsatadi. Yuqori amortizatsiya darajasi korxonaning eski uskunalaridan foydalanayotganini va yangilanish zarurligini anglatishi mumkin.

Asosiy fondlardan foydalanish samaradorligini baholash uchun yuqorida keltirilgan ko'rsatkichlar muhim rol o'ynaydi. Ular korxonaning iqtisodiy faoliyatini tahlil qilishda, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirishda va raqobatbardoshligini oshirishda yordam beradi. Har bir korxona ushbu ko'rsatkichlarni doimiy ravishda monitoring qilib borishi va kerak bo'lganda strategiyalarini yangilashi zarur. Bu esa, o'z navbatida, korxonaning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi va rivojlanishi uchun muhim shart-sharoitlarni yaratadi.

Asosiy fondlar korxonaning ishlab chiqarish quvvatini belgilovchi muhim resurslardir. Ularning samarali ishlatilishi korxonaning rentabelligi va raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradi. Quyida asosiy fondlardan foydalanishni optimallashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar keltirilgan.

Birinchi navbatda, korxona o'z asosiy fondlarining holatini tahlil qilishi kerak. Bu jarayon inventarizatsiya orqali amalga oshiriladi. Inventarizatsiya davomida har bir fondning texnik holati, ishlash muddati, amortizatsiya darajasi va boshqa ko'rsatkichlar baholanadi. Ushbu ma'lumotlar asosida korxona qaysi fondlarni yangilash, ta'mirlash yoki foydalanishdan chiqarish zarurligini aniqlay oladi.

Asosiy fondlardan samarali foydalanish uchun innovatsion texnologiyalarni joriy etish muhimdir [3]. Zamonaviy uskunarlar va texnologiyalar ishlab chiqarish jarayonlarini tezlashtiradi, mahsulot sifatini oshiradi va energiya sarfini kamaytiradi. Korxonalar yangi texnologiyalarni o'rganib, ularni o'z ishlab chiqarish jarayonlariga mos ravishda joriy etishlari kerak.

Asosiy fondlarning ishlash muddatini uzaytirish uchun ularni muntazam ravishda ta'mirlash va xizmat ko'rsatish zarur. Bu, o'z navbatida, uskunalarning ishdan chiqish xavfini kamaytiradi va ishlab chiqarish jarayonining uzluksizligini ta'minlaydi. Korxonalar ta'mirlash rejalari tuzib, uskunarlar uchun ehtiyot qismlar zaxirasini tashkil qilishlari lozim.

Ishlab chiqarishni avtomatlashtirish asosiy fondlardan foydalanishni optimallashtirishning yana bir muhim yo'nalishidir. Avtomatlashtirish jarayonlari ishchilar sonini kamaytirishi, ishlab chiqarish tezligini oshirishi va inson omiliga bog'liq xatolarni kamaytirishi mumkin. Korxonalar avtomatlashtirish tizimlarini joriy etish orqali o'z ishlab chiqarish jarayonlarini yanada samarali qilishlari mumkin.

Asosiy fondlardan samarali foydalanish uchun xodimlarning malakasi ham muhim ahamiyatga ega. Korxonalar o'z xodimlarini muntazam ravishda o'qitib, ularning bilim va ko'nikmalarini oshirishlari zarur. Malakali xodimlar asosiy fondlardan to'g'ri foydalanishni ta'minlaydi va ishlab chiqarish jarayonlarida yuzaga keladigan muammolarni tezda hal qilishga yordam beradi.

Asosiy fondlardan samarali foydalanish uchun moliyaviy rejalashtirish ham zarur. Korxonalar asosiy fondlarni yangilash yoki qo'shimcha investitsiyalar kiritish uchun moliyaviy resurslarni qanday taqsimlashni rejalashtirishlari kerak [4]. Ushbu rejalashtirish jarayonida asosiy fondlarning rentabelligi va ulardan olinadigan foyda hisobga olinishi lozim.

Energiya sarfini kamaytirish va energiya samaradorligini oshirish ham asosiy fondlardan foydalanishni optimallashtirishga yordam beradi. Korxonalar

energiya tejovchi uskunalarni joriy etish, energiya auditlarini o'tkazish va energiya sarfini monitoring qilish orqali bu maqsadga erishishi mumkin.

Korxonalar asosiy fondlardan foydalanishni muntazam ravishda tahlil qilib borishlari zarur. Bu jarayon davomida ishlab chiqarish samaradorligi, rentabellik darajasi va boshqa ko'rsatkichlar baholanadi. Olingan natijalar asosida zarur choralar ko'rilishi va strategiyalar yangilanadi.

Xulosa qilib aytganda, asosiy fondlardan foydalanishni optimallashtirish korxonaning iqtisodiy muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir qiladi. Yuqorida keltirilgan tavsiyalar korxonalarga o'z asosiy fondlarini samarali boshqarishga yordam beradi. Bularning barchasi, o'z navbatida, korxonaning raqobatbardoshligini oshiradi va uzoq muddatli muvaffaqiyatini ta'minlaydi. Har bir korxona o'z imkoniyatlariga mos ravishda ushbu tavsiyalarni amalga oshirishi muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ergashev D. ASOSIY ISHLAB CHIQRISH FONDLARINING SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR //Инновационные исследования в современном мире: теория и практика. – 2025. – Т. 4. – №. 15. – С. 105-107.
2. Intizor I. ASOSIY FONDLARDAN FOYDALANISH VA MEHNATNI FONDLAR BILAN QUROLLANISH KO 'RSATKICHLARI //Journal of new century innovations. – 2025. – Т. 77. – №. 2. – С. 217-223.
3. Qurbonazar o'g'li O. S. XO'JALIK YURITUVCHI SUBYEKTLARNING ASOSIY VOSITALAR BILAN TA'MINLANGANLIK TAHLILI //Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting. – 2025. – Т. 5. – №. 01. – С. 287-296.
4. Norbotayeva S., Maxmudjonova R. TURLI XIL MULKCHILIK SHAKLIGA EGA KORXONALARDA ASOSIY VOSITALAR HISOBI //EDUCATION AND RESEARCH IN THE ERA OF DIGITAL TRANSFORMATION. – 2025. – Т. 1. – №. 1. – С. 1388-1394.